Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 4. 2010, sen. zn. 29 NSČR 30/2009, ECLI:CZ:NS:2010:29.NSČR.30.2009.1

Číslo: 14/2011

Právní věta:

Při projednání insolvenčního návrhu věřitele a rozhodnutí o tomto návrhu se dokazování skutečností potřebných k osvědčení dlužníkova úpadku řídí vyšetřovací zásadou. Přiměřené uplatnění ustanovení občanského soudního řádu o koncentraci řízení je vyloučeno.

Důvodem k zamítnutí insolvenčního návrhu věřitele v řízení před soudem prvního stupně je i to, že v insolvenčním řízení vyjde najevo, že sporné skutečnosti týkající se pohledávky, kterou je insolvenční navrhovatel povinen doložit, nebude možné osvědčit pouze listinami a že provedením věcně (okruhem sporných skutečností) opodstatněných důkazů (výslechem účastníků, výslechem svědků, znaleckými posudky, ohledáním apod.) by insolvenční soud nahrazoval sporné řízení o takové pohledávce. Rozhodnutí, jímž soudu zamítá insolvenční návrh věřitele proto, že by dokazováním sporných skutečností o jeho pohledávce nahrazoval sporné řízení o takové pohledávce, současně nemůže rezignovat na popis konkrétních sporných skutečností, jejichž dokazování by nahrazovalo sporné řízení ani na co nejkonkrétnější označení důkazů, jejichž prostřednictvím by se tak (ve sporném řízení) podle soudu rozhodujícího v insolvenčním řízení muselo stát.

Usnesení o zamítnutí insolvenčního návrhu věřitele je usnesením ve věci samé, které se s výjimkou případů uvedených v § 133 odst. 1 insolvenčního zákona podle zákona vydává po nařízení jednání. Nejsou-li splněny podmínky uvedené v § 94 odst. 3 insolvenčního zákona, není odvolací soud oprávněn odvolání proti takovému usnesení projednat a věcně o něm rozhodnou bez nařízení odvolacího jednání.

Smluvní závazek věřitele nepostoupit pohledávku bez souhlasu dlužníka (§ 525 odst. 2 obč. zák.), se v případě, že dlužník udělí věřiteli (postupiteli) souhlas s postoupením pohledávky nebo její části na konkrétního nabyvatele pohledávky nebo její části (postupníka), nepřenáší (postoupením) na postupníka. Postupník, který se rozhodne takto nabytou pohledávku nebo její část dále postoupit, není již vázán ujednáním o zákazu postoupení pohledávky obsaženým ve smlouvě uzavřené mezi původním věřitelem (prvním postupitelem) a dlužníkem.

Požádá-li původní věřitel, který se s dlužníkem dohodl, že pohledávku nepostoupí jiné osobě bez souhlasu dlužníka, aby mu dlužník udělil souhlas s postoupením pohledávky, není vyloučeno, aby dlužník podmínil udělení souhlasu (vymezil podmínky, za nichž souhlas uděluje) tím, že závazek nepostoupit pohledávku bez souhlasu dlužníka převezme smlouvou o postoupení pohledávky i nový nabyvatel pohledávky (postupník). Jestliže původní věřitel (první postupitel) podmínky takto uděleného souhlasu nedodrží (a postupník závazek, že pohledávku nepostoupí jiné osobě bez souhlasu dlužníka smluvně nepřevezme), má to za následek neplatnost smlouvy o postoupení pohledávky pro rozpor s ustanovením § 525 odst. 2 obč. zák., tedy proto, že souhlas k tomu, aby pohledávka byla postoupena bez dalšího (bezpodmínečně), nebyl dán.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 29.04.2010

Spisová značka: 29 NSCR 30/2009

Číslo rozhodnutí: 14

Číslo sešitu: 1

Typ rozhodnutí: Usnesení

Hesla: Insolvence

Předpisy: § 118b odst. 1 o. s. ř. ve znění do 30.06.2009
§ 120 o. s. ř.
§ 131 IZ ve znění do 20.07.2009
§ 133 IZ ve znění do 20.07.2009
§ 141 IZ ve znění do 20.07.2009
§ 229 odst. 3 o. s. ř.
§ 39 obč. zák.
§ 525 odst. 2 obč. zák.
§ 7 odst. 1 IZ ve znění do 20.07.2009
§ 85 IZ ve znění do 20.07.2009
§ 86 IZ ve znění do 20.07.2009
§ 94 IZ ve znění do 20.07.2009

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

Usnesením ze dne 25. 2. 2009 zamítl K r a j s k ý s o u d v Praze (dále též jen „insolvenční soud“) insolvenční návrh, jímž se věřitelé 1) „L., s. r. o.“, a 2/ R., s. r. o., domáhali zjištění úpadku dlužníka G., a. s. (bod I. výroku) a rozhodl o vrácení zálohy na náklady insolvenčního řízení prvnímu navrhovateli (bod II. výroku).

Insolvenční soud dospěl k závěru, že smlouva o postoupení pohledávky ze dne 15. 9. 2008, kterou první insolvenční navrhovatel nabyl pohledávku vůči dlužníku od společnosti T., a. s., je pro rozpor s ustanovením § 525 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, neplatná podle ustanovení § 39 obč. zák.; první insolvenční navrhovatel tedy není k podání insolvenčního návrhu aktivně věcně legitimován.

U druhého insolvenčního navrhovatele insolvenční soud uvedl, že ten neprokázal svou splatnou pohledávku za dlužníkem. Pohledávka druhého insolvenčního navrhovatele v celkové výši 3 505 431 Kč s příslušenstvím (úrokem z prodlení) má být neuhrazenou cenou díla ze smlouvy o dílo ze dne 27. 3. 2008, jehož řádné dokončení dlužník popírá. Zjištění skutečného stavu věci pak vyžaduje rozsáhlé důkazní řízení, spočívající nejen v listinných důkazech, ale především i ve svědeckých výpovědích, což přesahuje rozsah důkazního řízení v rámci řízení insolvenčního, jež nemůže nahrazovat nalézací řízení. Potud insolvenční soud odkázal též na závěry obsažené v rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. 12. 2007, sp. zn. 29 Cdo 5044/2007 (jde o usnesení Nejvyššího soudu uveřejněné v časopise Soudní judikatura číslo 4, ročníku 2008, pod číslem 54).

Zamítnutí insolvenčního návrhu zdůvodnil insolvenční soud, odkazuje na ustanovení § 143 odst. 1 zákona č. 182/2006 Sb. o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenčního zákona), také tím, že dlužník prokázal, že je solventní a je schopen dostát svým splatným závazkům.

K odvolání obou insolvenčních navrhovatelů V r c h n í s o u d v Praze usnesením ze dne 2. 7. 2009 potvrdil usnesení insolvenčního soudu (první výrok) a rozhodl o nákladech řízení před insolvenčním soudem (druhý výrok) a o nákladech odvolacího řízení (třetí výrok).

Odvolací soud již jako s prvním insolvenčním navrhovatelem jednal se společností D., s. r. o., o jejímž vstupu do řízení namísto společnosti „L., s. r. o." rozhodl v průběhu odvolacího řízení (podle § 18 insolvenčního zákona) insolvenční soud usnesením ze dne 20. 3. 2009.

Odvolací soud – vycházeje z ustanovení § 97 odst. 3, § 105 a § 143 odst. 1 insolvenčního zákona a odkazuje na závěry obsažené pod bodem VIII. stanoviska občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 17. 6. 1998, Cpjn 19/98, uveřejněného pod číslem 52/1998 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek (dále též jen „stanovisko") – se zcela ztotožnil se závěry insolvenčního soudu, dodávaje, že pochybení spočívající v tom, že se insolvenční soud opomenul vypořádat s tvrzením druhého insolvenčního navrhovatele ohledně nároku na úhradu úroku z prodlení, nemůže mít vzhledem k prokázané likviditě dlužníka a neosvědčení jeho úpadku za následek nesprávné rozhodnutí ve věci.

Proti usnesení odvolacího soudu podali oba insolvenční navrhovatelé dovolání.

První insolvenční navrhovatel (dále též jen „první dovolatel") opírá přípustnost dovolání o ustanovení § 237 odst. 1 písm. c) zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu , vytýkaje odvolacímu soudu nesprávné řešení otázek procesních i nesprávný výklad hmotného práva a požaduje, aby Nejvyšší soud napadené rozhodnutí zrušil a věc vrátil odvolacímu soudu k dalšímu řízení.

První dovolatel především nesouhlasí se závěry soudů nižších stupňů k výkladu § 525 odst. 2 obč. zák., když pokládá za určující, že původní věřitel společnost A. postoupil společnosti T. (s dlužníkovým souhlasem) jen část pohledávek vůči dlužníku a společnost T. již s dlužníkem neměla dohodu, která by ji omezovala v dalším nakládání s postoupenými pohledávkami.

První dovolatel dále nesouhlasí s tím, jaký význam soudy přiznaly obraně dlužníka spočívající v poukazu na znalecký posudek o obsahu vad a nedodělků, maje za to, že nelze směšovat provedení díla, vady díla a nároky ze záruky na jakost díla.

Pouhé prohlášení dlužníka a předložení dokladů o složení peněz do úschovy neshledává první dovolatel dostatečným v situaci, kdy dlužník nepředložil seznam majetku a závazků; seznam předložený dlužníkem podle dovolatele nesplňuje náležitosti předepsané ustanovením § 104 odst. 1 až 3 insolvenčního zákona a nadto nebyl čten k důkazu.

V procesní rovině první dovolatel odvolacímu soudu vytýká, že se nevypořádal s důkazními návrhy, jež uplatnil v odvolání, že v rozporu s ustanovením § 94 odst. 1 insolvenčního zákona o věci rozhodl bez nařízení odvolacího jednání (čímž mu odňal možnost o věci jednat) a že v situaci, kdy insolvenční soud nerozhodl o nákladech řízení vůbec, o těchto nákladech rozhodl sám.

Zásadní právní význam napadeného rozhodnutí přisuzuje dovolatel řešení všech výše popsaných otázek, coby dovolacím soudem dosud nezodpovězených.

Druhý insolvenční navrhovatel (dále též jen „druhý dovolatel") opírá přípustnost dovolání o ustanovení § 237 odst. 1 písm. c) a § 238a odst. 1 písm. a) o. s. ř., vytýkaje odvolacímu soudu rovněž nesprávné řešení otázek procesních i nesprávný výklad hmotného práva a požaduje, aby Nejvyšší soud zrušil rozhodnutí soudů obou stupňů a věc vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

Druhý dovolatel především nesouhlasí se způsobem, jakým se odvolací soud vypořádal s tím, že insolvenční soud mu nepřiznal aktivní věcnou legitimaci v rozsahu částky 29 786,70 Kč, tvořené

úrokem z prodlení, jenž dlužník uznal tím, že uhradil jistinu. Za dané situace mělo být podle druhého dovolatele provedeno dokazování k existenci dlužníkova úpadku dle § 86 insolvenčního zákona.

V části týkající se druhé z přihlášených pohledávek druhý dovolatel namítá, že užití usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Cdo 5044/2007 na daný případ je nepřiměřené, s tím, že pohledávka ze smlouvy o dílo je naprosto běžným jednoduchým obchodně právním vztahem. Dále kritizuje závěr soudů nižších stupňů, podle kterého by za daného stavu věci bylo nutné vést k prokázání pohledávky rozsáhlé dokazování, přičemž usuzuje, že v insolvenčním řízení bylo možné příslušné důkazy označit dle § 118b o. s. ř. (v tomto řízení přiměřeně použitelného) jen do konce prvního jednání ve věci. Přitom upozorňuje na rozdíl mezi prokázáním pohledávky a jejím osvědčením podle insolvenčního zákona a dovozuje, že soudy nižších stupňů kritizovaným výkladem zakládají (v rozporu s insolvenčním zákonem a s článkem 4 odst. 1 Listiny základních práv a svobod) pro účely úspěšného uplatnění pohledávek v insolvenčním řízení povinnost nejprve je uplatnit v nalézacím řízení.

V procesní rovině druhý dovolatel odvolacímu soudu vytýká, že se nevypořádal s důkazními návrhy, jež uplatnil v odvolání, že v rozporu s ustanovením § 94 odst. 1 insolvenčního zákona o věci rozhodl bez nařízení odvolacího jednání (čímž mu odňal možnost o věci jednat) a že v situaci, kdy insolvenční soud nerozhodl o nákladech řízení vůbec, o těchto nákladech rozhodl sám.

Zásadní právní význam napadeného rozhodnutí přisuzuje dovolatel řešení všech výše popsaných otázek, coby dovolacím soudem dosud nezodpovězených.

Dlužník ve vyjádření navrhuje dovolání odmítnout, popřípadě zamítnout, odkazuje na svá předchozí vyjádření v řízení před soudy nižších stupňů a uváděje, že dovolatelé zaměňují insolvenční řízení se sporným řízením.

N e j v y š š í s o u d zrušil rozhodnutí odvolacího soudu a věc mu vrátil k dalšímu řízení.

Z o d ů v o d n ě n í :

Dovolatelé, ač zastoupeni advokáty, dovolací argumenty výslovně nepřipínají k žádnému z dovolacích důvodů taxativně vypočtených v § 241a odst. 2 a 3 o. s. ř. Posuzováno podle obsahu však jsou jejich dovolání především kritikou správnosti právního posouzení věci, jíž je vyhrazen dovolací důvod uvedený v § 241a odst. 2 písm. b) o. s. ř. (u prvního dovolatele co do výkladu § 525 odst. 2 obč. zák. a u obou dovolatelů co do mezí dokazování v insolvenčním řízení), dále uplatněním vad řízení, které mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, s nimiž se pojí dovolací důvod uvedený v § 241a odst. 2 písm. a) o. s. ř. (u obou dovolatelů co do námitky, že odvolací soud se nezabýval jejich důkazními návrhy a že nesprávně rozhodoval o nákladech řízení před insolvenčním soudem) a uplatněním tzv. zmatečnostní vady řízení popsané v § 229 odst. 3 o. s. ř. (v dovoláních se tato zmatečnost pojí k tvrzení, že odvolací soud o věci rozhodl bez nařízení odvolacího jednání).

Pro rozhodnutí vydaná v insolvenčním řízení jsou ustanovení občanského soudního řádu o přípustnosti dovolání přiměřeně aplikovatelná dle § 7 odst. 1 insolvenčního zákona.

S přihlédnutím k době vydání dovoláním napadeného usnesení (2. 7. 2009) se rozhodné znění občanského soudního řádu pro dovolací řízení (ve znění účinném od 1. 7. 2009) podává z bodů 1. a 12., části první, článku II. zákona č. 7/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Dovolání v této věci mohou být přípustná jen podle ustanovení § 238a odst. 1 písm. a) o. s. ř. ve spojení s ustanovením § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř., tedy jen za předpokladu, že Nejvyšší soud, jsa přitom vázán obsahem dovolání (§ 242 odst. 3 o. s. ř.), dospěje k závěru, že napadené rozhodnutí má ve věci samé po právní stránce zásadní význam.

S přihlédnutím k tomu, že tzv. zmatečnostní vady řízení nejsou (již od 1. 1. 2001) způsobilým dovolacím důvodem (srov. usnesení Nejvyššího soudu uveřejněné pod číslem 32/2003 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek) a že k okolnostem uplatněným dovolacími důvody podle § 241a odst. 2 písm. a) a § 241a odst. 3 o. s. ř. se při úvaze dovolacího soudu o přípustnosti dovolání podle § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř. nepřihlíží (srov. § 237 odst. 3, část věty za středníkem, o. s. ř.), Nejvyšší soud při posouzení přípustnosti dovolání ponechal stranou argumenty, jež dovolatelé (obsahově) pojí s dovolacím důvodem uvedeným v § 241a odst. 2 písm. a) o. s. ř. a se zmatečností podle § 229 odst. 3 o. s. ř.

Nejvyšší soud nicméně shledává dovolání prvního dovolatele přípustným ve výkladu ustanovení § 525 odst. 2 obč. zák. a obě dovolání v posouzení mezí dokazování v insolvenčním řízení (v předkládané podobě jde o otázky dovolacím soudem dosud nezodpovězené).

V mezích přípustného dovolání se Nejvyšší soud zabýval nejprve právním posouzením věci.

Vzhledem k době vydání napadeného usnesení byl pro další úvahy Nejvyššího soudu rozhodný výklad insolvenčního zákona ve znění účinném do 20. 7. 2009 (tedy naposledy ve znění zákona č. 7/2009 Sb.).

Právní posouzení věci je obecně nesprávné, jestliže odvolací soud posoudil věc podle právní normy, jež na zjištěný skutkový stav nedopadá, nebo právní normu, sice správně určenou, nesprávně vyložil, případně ji na daný skutkový stav nesprávně aplikoval.

Skutkový stav věci, jak byl zjištěn soudy nižších stupňů, dovoláním nebyl (a se zřetelem ke způsobu, jímž byla založena přípustnost dovolání, ani nemohl být) zpochybněn a Nejvyšší soud z něj při dalších úvahách vychází.

I. K výkladu ustanovení § 525 odst. 2 obč. zák.

Podle ustanovení § 525 odst. 2 obč. zák. (ve znění účinném již v době uzavření smlouvy o dílo, jež od té doby nedoznalo změn) nelze postoupit pohledávku, jestliže by postoupení odporovalo dohodě s dlužníkem.

Pro právní posouzení věci v této části jsou rozhodné především skutkové závěry, podle kterých:

> 1/ Společnost A. (jako zhotovitel) uzavřela s dlužníkem (jako objednatelem) dne 22. 6. 2007 smlouvu o dílo ve smyslu ustanovení § 536 a násl. zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, jejíž součástí byl i závazek dlužníka zaplatit za provedené dílo dohodnutou cenu díla a splnit povinnosti z hlediska stavební připravenosti stavby. Nedílnou součástí smlouvy o dílo byly i Všeobecné smluvní podmínky dodávek prací a služeb dlužnici (dále též jen „všeobecné smluvní podmínky“), podle jejichž článku V. bodu 19 se zhotovitel také zavázal, že pohledávky vzniklé ze smlouvy o dílo nepostoupí bez souhlasu objednatele na třetí osobu.
>
> 2/ Společnost A. uzavřela se společností T. dne 24. 7. 2007 smlouvu o provádění faktoringu účetních a směnečných pohledávek (dále též jen „postupní smlouva č. 1“), na jejímž základě postoupila společnosti T. své pohledávky (z titulu neuhrazené části ceny díla) za dlužníkem. Učinila tak se souhlasem dlužníka k této transakci.
>
> 3/ Společnost T. (jako postupitel) uzavřela se společností „L., s. r. o.“ (jako postupnicí) dne 15. 9. 2008 smlouvu o postoupení téže pohledávky (dále též jen „postupní smlouva č. 2“), a to již bez souhlasu dlužníka.

Pro právní posouzení této věci je významný závěr plynoucí z rozsudku velkého senátu

občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 9. 12. 2009, sp. zn. 31 Cdo 1328/2007 (jenž je veřejnosti k dispozici na webových stránkách Nejvyššího soudu), podle kterého platí, že oznámil-li postupitel dlužníku, že pohledávku postoupil postupníkovi, pak dlužník nemá (s výjimkou případů uvedených v § 525 obč. zák., eventuálně případů, ve kterých by dlužník prokázal, že postoupení pohledávky mělo za následek změnu /zhoršení/ jeho právního postavení), vůči postupníku ve sporu o úhradu pohledávky k dispozici obranu založenou na námitce neplatnosti smlouvy o postoupení pohledávky.

Závěr, že smlouva o postoupení pohledávky uzavřená v rozporu s ustanovením § 525 odst. 2 obč. zák. je absolutně neplatná podle ustanovení § 39 obč. zák., pak Nejvyšší soud zformuloval již v rozsudku z 27. 2. 2006, sp. zn. 29 Odo 882/2005, na který výslovně odkazuje i usnesení insolvenčního soudu a jenž byl uveřejněn pod číslem 27/2007 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek (dále též jen „R 27/2007“).

Postoupení pohledávky je institutem, jehož prostřednictvím dochází v rozsahu předmětu postoupení (pohledávky nebo její části) a práv, která předchází s postupovanou pohledávkou (s postupovanou částí pohledávky) ve smyslu § 524 odst. 2 obč. zák., ke změně v subjektu závazkového vztahu, konkrétně ke změně v osobě věřitele. To však neznamená, že by byl takto postoupen celý závazkový vztah daný u smluvních závazků obsahem příslušné smlouvy.

Smluvní závazek věřitele nepostoupit pohledávku bez souhlasu dlužníka, se v případě, že dlužník udělí věřiteli (postupiteli) souhlas s postoupením pohledávky nebo její části na konkrétního nabyvatele pohledávky nebo její části (postupníka), nepřenáší (postoupením) na postupníka. Postupník, který se rozhodne takto nabytou pohledávku nebo její část dále postoupit, není již vázán ujednáním o zákazu postoupení pohledávky obsaženým ve smlouvě uzavřené mezi původním věřitelem (prvním postupitelem) a dlužníkem.

Požádá-li původní věřitel, který se s dlužníkem dohodl, že pohledávku nepostoupí jiné osobě bez souhlasu dlužníka, aby mu dlužník udělil souhlas s postoupením pohledávky, není vyloučeno, aby dlužník podmínil udělení souhlasu (vymezil podmínky, za nichž souhlas uděluje) tím, že závazek nepostoupit pohledávku bez souhlasu dlužníka, převezme smlouvou o postoupení pohledávky i nový nabyvatel pohledávky (postupník). Jestliže původní věřitel (první postupitel) podmínky takto uděleného souhlasu nedodrží (a postupník závazek, že pohledávku nepostoupí jiné osobě bez souhlasu dlužníka smluvně nepřevezme), má to (v intencích závěrů obsažených v R 27/2007) za následek neplatnost smlouvy o postoupení pohledávky pro rozpor s ustanovením § 525 odst. 2 obč. zák., tedy proto, že souhlas k tomu, aby pohledávka byla postoupena bez dalšího (bezpodmínečně), nebyl dán. Právní posouzení věci odvolacím soudem, jenž se platností obou postupních smluv z tohoto pohledu nezabýval, vycházeje z nesprávného názoru, že smluvní závazek původního věřitele nepostoupit pohledávku bez souhlasu dlužníka přechází smluvním postoupením pohledávky (k němuž dlužník ve vztahu ke konkrétnímu postupníku souhlas udělil) bez dalšího na nového nabyvatele pohledávky (na postupníka), tedy správné není.

Dovolání je proto potud opodstatněné.

II. K mezím dokazování v insolvenčním řízení.

Podle ustanovení § 7 odst. 1 insolvenčního zákona pro insolvenční řízení a pro incidenční spory se použijí přiměřeně ustanovení občanského soudního řádu, nestanoví-li tento zákon jinak nebo není-li takový postup v rozporu se zásadami, na kterých spočívá insolvenční řízení.

K dovolací argumentaci vymezující se k mezím dokazování v insolvenčním řízení Nejvyšší soud uvádí, že poukaz druhého dovolatele na ustanovení § 118b o. s. ř. je v daných souvislostech nepřiléhavý.

Uvedené ustanovení ve znění účinném do 30. 6. 2009, jež bylo rozhodné v řízení před insolvenčním soudem a (vzhledem k dikci bodu 10., části první, článku II. zákona č. 7/2009 Sb.) v řízení před odvolacím soudem, se týká pouze incidenčních sporů (srov. jejich definice v § 2 písm. d/ insolvenčního zákona) a nikoliv vlastního insolvenčního řízení. Úvaha o jeho přiměřené aplikaci na vlastní insolvenční řízení neobstojí již proto, že samo toto ustanovení je (ve znění do 30. 6. 2009 bylo) výjimkou z pravidla (z obecné úpravy obsažené v § 118a o. s. ř.). Z povahy výjimky pak plyne, že ustanovení o výjimce nelze vykládat rozšiřujícím způsobem a lze je aplikovat pouze v případech, pro něž byla výjimka konstruována (obdobně srov. např. odůvodnění usnesení Ústavního soudu ze dne 5. 2. 2004, sp. zn. II. ÚS 624/2002, jež je veřejnosti k dispozici na webových stránkách Ústavního soudu).

Pro (první) fázi insolvenčního řízení, která začíná podáním insolvenčního návrhu a končí rozhodnutím o něm způsoby popsanými v § 136 a § 142 insolvenčního zákona, má nadto insolvenční zákon zvláštní úpravu, vylučující úvahy o byť i jen přiměřené aplikaci § 118b o. s. ř. (lhostejno, v jakém znění).

Jde především o ustanovení § 85 a § 133 insolvenčního zákona, upravující komplexně podmínky, za nichž je insolvenční soud jedině oprávněn rozhodnout o insolvenčním návrhu meritorně (tak, že vydá rozhodnutí o úpadku nebo insolvenční návrh zamítne) bez jednání.

Ve spojení s touto úpravou se dále u insolvenčního návrhu věřitele prosazuje úprava obsažená v ustanovení § 86 insolvenčního zákona, podle které v insolvenčním řízení je insolvenční soud povinen provést i jiné důkazy potřebné k osvědčení dlužníkova úpadku nebo jeho hrozícího úpadku, než byly účastníky navrhovány (dokazování lze i v insolvenčním řízení provádět jen při jednání), v ustanovení § 131 insolvenčního zákona (podle kterého skutečnosti, na jejichž základě insolvenční soud rozhoduje, musí být v rámci projednání insolvenčního návrhu osvědčeny) a v ustanoveních § 143 a § 144 insolvenčního zákona (vypočítávajících důvody zamítnutí insolvenčního návrhu, mezi něž podle § 143 odst. 2, věty první, insolvenčního zákona patří i to, že nebylo osvědčeno, že insolvenční navrhovatel a alespoň jedna další osoba má proti dlužníku splatnou pohledávku).

Takto ustanovený procesní rámec je žádoucí pro účely dalšího výkladu doplnit i poukazem na text § 141 insolvenčního zákona, který v případě rozhodnutí o úpadku vydaného na základě insolvenčního návrhu věřitele omezuje dlužníku (jako jedinou osobu oprávněnou se odvolat) odvolací důvody na námitku, že rozhodnutí o úpadku nemělo být vydáno proto, že úpadek není osvědčen, nebo proto, že tomu brání překážka stanovená v tomto zákoně (odstavec 1 věta druhá), dále vylučuje možnost přihlížet v odvolacím řízení ke skutečnostem, které nastaly nebo vznikly po vydání rozhodnutí soudu prvního stupně (odstavec 1 věta třetí), a v situaci, kdy je osvědčen úpadek dlužníka, vylučuje zrušení nebo změnu rozhodnutí o úpadku odvolacím soudem jen proto, že insolvenční navrhovatel nedoložil, že má proti dlužníkovi splatnou pohledávku, nebo proto, že insolvenční navrhovatel v průběhu odvolacího řízení ztratil způsobilost být účastníkem řízení (odstavec 2).

Prostřednictvím ustanovení § 86 insolvenčního zákona se v označené fázi insolvenčního řízení prosadila zásada vyšetřovací, jejíž existence i v poměrech občanského soudního řádu vylučuje úvahy o zákonné koncentraci řízení (ať již v podobě účinné do 30. 6. 2009 nebo od 1. 7. 2009). Srov. k tomu srovnatelnou úpravu v § 120 odst. 2 o. s. ř., při jehož užití se neuplatní úprava týkající se koncentrace řízení, obsažená v občanském soudním řádu.

Povinnost insolvenčního soudu provést (jde-li o insolvenční návrh věřitele) i jiné (než účastníky navržené) důkazy potřebné k osvědčení dlužníkova úpadku (§ 86 insolvenčního zákona), se samozřejmě pojí jen se situací, kdy potřeba provedení takových důkazů vyšla v insolvenčním řízení najevo (tímto ustanovením se nicméně nenahrazuje povinnost tvrzení, daná procesní aktivitou účastníků insolvenčního řízení, když není povinností insolvenčního soudu pátrat po skutečnostech,

které mají /mohou/ být dokazovány).

Na druhé straně ovšem ani takto pojatá úprava dokazování či osvědčování skutečností rozhodných pro projednání insolvenčního návrhu věřitele a rozhodnutí o něm ničeho nemění na tom, že účelem zkoumané úpravy není vyřešení individuálního sporu o pohledávku mezi věřitelem (insolvenčním navrhovatelem) a jeho dlužníkem, nýbrž řešení úpadku a hrozícího úpadku dlužníka soudním řízením některým ze stanovených způsobů tak, aby došlo k uspořádání majetkových vztahů k osobám dotčeným dlužníkovým úpadkem nebo hrozícím úpadkem a k co nejvyššímu a zásadně poměrnému uspokojení dlužníkových věřitelů (§ 1 písm. a/ insolvenčního zákona).

Insolvenční zákon (správně) nevylučuje věřitele, kteří nemají vůči dlužníku vykonatelnou pohledávku nebo pohledávku pravomocně přiznanou rozhodnutím soudu nebo jiného k tomu oprávněného orgánu, z možnosti prostřednictvím insolvenčního návrhu docílit řešení dlužníkova úpadku.

I tam, kde insolvenční soud provádí dokazování (provádí důkazy potřebné k osvědčení dlužníkova úpadku), lhostejno, zda z vlastní iniciativy nebo na základě důkazních návrhů vznesených účastníky insolvenčního řízení, ústí výsledek dokazování v závěr, zda skutečnosti, na jejichž základě insolvenční soud rozhoduje o insolvenčním návrhu věřitele, byly alespoň (jen) osvědčeny (srov. § 131 insolvenčního zákona). Osvědčení pohledávky insolvenčního navrhovatele je u insolvenčního návrhu věřitele též jedním z předpokladů, jejichž nesplnění v řízení před soudem prvního stupně vede k zamítnutí insolvenčního návrhu (§ 143 odst. 2, věta první, insolvenčního zákona).

Jakkoliv pro insolvenční řízení nelze bez dalšího (automaticky) přejímat judikatorní závěry ustavené při výkladu zákona o konkursu a vyrovnání (a to především proto, že insolvenční zákon obsahuje poměrně podrobná procesní pravidla, jež je třeba vnímat v jejich komplexnosti a jejichž pojetí ne vždy /a to zpravidla záměrně/ odpovídá tomu, jak bylo v obdobné procesní situaci postupováno za účinnosti zákona o konkursu a vyrovnání), neplatí to pro zásadu, že insolvenční řízení nemá být používáno jako náhrada sporného řízení.

Insolvenční řízení není a nemůže být nástrojem nahrazujícím (ve sporu o pohledávku mezi věřitelem a dlužníkem) cestu nalézání práva před orgány k tomu povolanými. Proto i pro ně platí závěr, jenž Nejvyšší soud zformuloval (pod bodem VIII. stanoviska) již při charakteristice konkursního řízení a který lze převzít v tom znění, že ani s přihlédnutím k procesnímu rámci vytýčenému výše označenými ustanoveními insolvenčního zákona a ani s vědomím faktu, že při projednání insolvenčního návrhu věřitele se při zjišťování dlužníkova úpadku uplatňuje zásada vyšetřovací, není povinností insolvenčního soudu provádět v insolvenčním řízení dokazování o tom, zda pohledávka věřitele (insolvenčního navrhovatele) v právu skutečně existuje.

Soudy nižších stupňů nepochybily ani potud, jestliže na základě zásad převzatých z výše zmíněného usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Cdo 5044/2007 (jež se rovněž týkalo /jen/ výkladu zákona o konkursu a vyrovnání a jež rozhodnou měrou vycházelo z usnesení Nejvyššího soudu uveřejněného pod číslem 64/2006 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek) dovodily, že důvodem k zamítnutí insolvenčního návrhu věřitele v řízení před soudem prvního stupně je i to, že v insolvenčním řízení vyjde najevo, že sporné skutečnosti týkající se pohledávky, kterou je insolvenční navrhovatel povinen doložit (§ 143 odst. 2, věta první, insolvenčního zákona) nebude možné osvědčit pouze listinami a že provedením věcně (okruhem sporných skutečností) opodstatněných důkazů (výslechem účastníků, výslechem svědků, znaleckými posudky, ohledáním apod.) by insolvenční soud nahrazoval sporné řízení o takové pohledávce.

K tomu lze doplnit, že právě v situaci, kdy insolvenční zákon (oproti zákonu o konkursu a vyrovnání, jenž takovou úpravu neobsahoval) zbavuje dlužníka, jehož věřitel s insolvenčním návrhem uspěl, pro odvolací řízení námitky vážící se k doložení splatné pohledávky insolvenčním navrhovatelem (srov. §

141 odst. 2 insolvenčního zákona), jsou na požadavek osvědčení pohledávky insolvenčním navrhovatelem kladeny vyšší nároky, než tomu bylo při předchozí zákonné úpravě.

Je věcí insolvenčního navrhovatele (jemu k tíži jde) zvážit před podáním insolvenčního návrhu, zda i bez důkazních prostředků, jejichž prováděním by insolvenční soud s přihlédnutím k míře sporných skutečností v insolvenčním řízení nahrazoval nalézací řízení o pohledávce před k tomu povolaným orgánem, bude schopen doložit po skutkové stránce svou pohledávku vůči dlužníku v insolvenčním řízení.

K této otázce tedy lze uzavřít, že soudy nižších stupňů v obecné rovině při posouzení mezí dokazování v insolvenčním řízení nepochybily.

Zbývá doplnit, že rozhodnutí, jímž soud zamítá insolvenční návrh věřitele proto, že by dokazováním sporných skutečností o jeho pohledávce nahrazoval sporné řízení o takové pohledávce, nemůže rezignovat na popis konkrétních sporných skutečností, jejichž dokazování by nahrazovalo sporné řízení ani na co nejkonkrétnější označení důkazů, jejichž prostřednictvím by se tak (ve sporném řízení) podle soudu rozhodujícího v insolvenčním řízení muselo stát.

Úsudek, zda obecně správná východiska soudů nižších stupňů byla správně aplikována na poměry dané věci, však Nejvyšší soud shledává předčasným z důvodů rozebraných níže.

III. Zmatečnostní vada řízení.

U přípustného dovolání přihlíží Nejvyšší soud z úřední povinnosti též k vadám uvedeným v § 229 odst. 1, § 229 odst. 2 písm. a) a b) a § 229 odst. 3 (tzv. zmatečnostem), jakož i k jiným vadám řízení, které mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, i když nebyly v dovolání uplatněny (§ 242 odst. 3 o. s. ř.).

Ustanovení § 229 odst. 3 o. s. ř., spojuje zmatečnost řízení se skutečností, že účastníku řízení byla v průběhu řízení nesprávným postupem soudu odňata možnost jednat před soudem.

Odnětím možnosti jednat před soudem je přitom takový postup soudu, jímž znemožnil účastníku řízení realizaci těch procesních práv, která mu zákon přiznává. O vadu ve smyslu tohoto ustanovení jde jen tehdy, jestliže šlo o postup nesprávný (uvažováno z hlediska zachování postupu soudu určeného zákonem nebo dalšími obecně závaznými právními předpisy) a jestliže se postup soudu projevil v průběhu řízení a nikoliv také při rozhodování.

Literatura i ustálená judikatura obecných soudů pak typově přičítá zmatečnost ve smyslu označeného ustanovení situaci, kdy odvolací soud rozhodl o odvolání bez nařízení jednání, ačkoliv nešlo o případ, kdy mu takový postup dovolovalo příslušné ustanovení procesního předpisu (shodně srov. v literatuře např. Drápal, L., Bureš, J. a kol.: Občanský soudní řád II. § 201 až 376. Komentář. 1.vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, str. 1816 a v judikatuře např. důvody usnesení Nejvyššího soudu uveřejněného pod číslem 53/2001 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek).

Podle ustanovení § 94 insolvenčního zákona k projednání odvolání proti rozhodnutím insolvenčního soudu vydaným v insolvenčním řízení nařídí předseda senátu odvolacího soudu jednání (odstavec 1). Jednání není třeba nařizovat, jestliže a) se odmítá odvolání, b) se zastavuje nebo přerušuje odvolací řízení, c) odvolání směřuje proti rozhodnutí insolvenčního soudu, které se podle zákona vydává bez nařízení jednání nebo kterým nebylo rozhodnuto ve věci samé, d) se zrušuje rozhodnutí podle § 219a odst. 1 o. s. ř., e) odvolání se týká toliko nákladů řízení, lhůty k plnění nebo předběžné vykonatelnosti (odstavec 2). Jednání není třeba nařizovat také tehdy, bylo-li odvolání podáno jen z důvodu nesprávného právního posouzení věci a účastníci se práva účasti na projednání věci vzdali, popřípadě s rozhodnutím věci bez nařízení jednání souhlasí; to neplatí, jestliže odvolací soud opakuje

nebo doplňuje dokazování (odstavec 3).

Ze spisu je patrno, že odvolací soud odvolání insolvenčních navrhovatelů proti usnesení, jímž insolvenční soud zamítl jejich insolvenční návrh, projednal a věcně o něm rozhodl, aniž nařídil odvolací jednání. Přitom nešlo o žádný z případů vypočtených v § 94 odst. 2 insolvenčního zákona.

Tomu, aby bylo možné postupovat podle § 94 odst. 2 písm. c) insolvenčního zákona, bránila skutečnost, že usnesení o zamítnutí insolvenčního návrhu věřitele je usnesením ve věci samé a že nejde o rozhodnutí, které se podle zákona vydává bez nařízení jednání.

Z ustanovení § 133 odst. 2, věty první, insolvenčního zákona vyplývá, že insolvenční soud vždy nařídí jednání o insolvenčním návrhu jiné osoby než dlužníka, závisí-li rozhodnutí na zjištění sporných skutečností o tom, zda dlužník je v úpadku. To byla i situace, která nastala v této věci, kde jednání před insolvenčním soudem proběhlo a kde nebylo ani tvrzeno, že by nastal některý z případů vypočtených v § 133 odst. 1 insolvenčního zákona, jež coby výjimky z pravidla dovolují insolvenčnímu soudu rozhodnout o insolvenčním návrhu jiné osoby než dlužníka i bez nařízení jednání.

Podmínky postupu podle § 94 odst. 3 insolvenčního zákona také nebyly splněny; účastníci se práva účasti na projednání věci nevzdali a s rozhodnutím věci bez nařízení jednání nesouhlasili (odvolacích soud od nich takový souhlas ani nežádal) a odvolání nebyla podána jen z důvodu nesprávného právního posouzení.

Odvolací soud tak zatížil odvolací řízení zmatečnostní vadou ve smyslu ustanovení § 229 odst. 3 o. s. ř., pro kterou jeho rozhodnutí neobstojí a která činí dovolací přezkum dalších (výše nevypořádaných) námitek předčasným (zbytečným).

Nejvyšší soud proto, aniž nařizoval jednání (§ 243a odst. 1, věta první, o. s. ř.), napadené usnesení zrušil, včetně závislých výroků o nákladech řízení (§ 242 odst. 2 písm. b/ o. s. ř.) a vrátil věc odvolacímu soudu k dalšímu řízení (§ 243b odst. 2, část věty za středníkem, a odst. 3, věta první, o. s. ř.).

Bude-li namístě v souvislosti s novým rozhodnutí o věci samé znovu rozhodnout o nákladech řízení, nesmí odvolací soud při rozhodování o nákladech řízení napravovat procesní chybu, jíž se insolvenční soud dopustil tím, že o nákladech řízení před soudem prvního stupně vůbec nerozhodl, tak, že by (stejně jako ve zrušovaném rozhodnutí) o těchto nákladech rozhodl sám (jako první).

Od insolvenčního soudu se ostatně očekává, že předtím, než insolvenční spis v této věci znovu předloží k rozhodnutí o odvoláních insolvenčních navrhovatelů odvolacímu soudu, napraví svou chybu postupem dle § 166 odst. 1, věty druhé, o. s. ř., ve spojení s ustanovením § 167 odst. 2 o. s. ř.

Při novém projednání a rozhodnutí věci se odvolací soud vypořádá také s dalšími výhradami dovolatelů, jež k jeho postupu zazněly v podaných dovoláních a jimiž se již dále nezabýval (pro zjištěnou zmatečnostní vadu řízení) dovolací soud.